Kaynak: Ayten Alkan, Bülent Duru, "20. Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce", **20. Yüzyıl Kenti**, Der. ve Çev. Ayten Alkan, Bülent Duru, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s.7-25.

20. Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce

Ayten Alkan, Bülent Duru

Sosyolojik açıdan kenti tanımlama girişimlerinde kentten, genellikle nüfus birikiminin, uzmanlaşmanın, işbölümünün, sanayileşmenin, ikincil ilişkilerin yoğun biçimde yaşandığı bir yer olarak söz edilir. Kentin, işlevleri gereği kısa tutulmak durumunda olan tanımlarda yer alamayan kimi özellikleri de kuşkusuz vardır. Uygarlığın doğduğu ve beslendiği, her türlü toplumsal, bilimsel, siyasal ve ekonomik ilişkilerin sürdürüldüğü, bunun sonucu olarak insanlığın uğraşmak zorunda kaldığı sorunların ortaya çıktığı ve bu sorunlarla başa çıkmak üzere her türlü savaşımın ya da gelişmenin/yeniliğin kaynaklandığı yerler niteliğini taşımaları, tanımların dışarıda bıraktığı özelliklerden sayılabilir. Bu anlamda kentten söz etmenin insanlığın bütün gelişimlerinden, başarı ya da başarısızlıklarından söz etme anlamına geleceğini öne sürmek abartılı olmayacaktır. Toplumsal bilimlerin inceleme nesnesi olarak kenti ele alış biçimine bakıldığında ya da kent sosyolojisi çalışmalarının bir dökümü yapıldığında, birbirinden oldukça farklı alanlara odaklanıldığı görülecektir. Kimi yapıtlar, kentte yaşayan bireylerin davranış kalıplarında kent yaşamına özgü değişimleri incelemiş, kimileri toplumsal dönüşümlerin gerçekleştiği yer olarak kentte ortaya çıkan sınıfsal ayrımlar üzerinde durmuş, kimileri de gündelik yaşam sorunlarına yoğunlaşmıştır. Kent sosyolojisinde yapılan çalışmaların birbirlerinden oldukça farklı konulara, farklı açılardan yönelmelerinin ardında kentin çok yönlülüğünün bulunduğu söylenebilir. Tarih, coğrafya, siyaset, ekonomi gibi türlü disiplinlerin, çözümlemelerinde kenti dışarıda bırakamamaları da bu duruma bağlanabilir.

20. yüzyıl boyunca, kent üzerine yapılan çalışmaların, kenti farklı açılardan bakarak yorumladığını belirtmiştik. Yüzyılın ilk yarısına değin ortaya konulan yapıtlarda, Wirth'ün ve Chicago Okulu'nun etkisiyle, daha çok kentin yabancılaştırıcı etkisinden kaynaklanan konular üzerinde durulmuştur. Sonraki çalışmalarda ise ağır basan yaklaşım, örnek olay incelemesine dayanılarak araştırmaların sürdürülmesi, böylece, kentte yaşayan bireylerin güçlü topluluk bağlarına ve toplumsal katılım duygusuna sahip olduklarının ortaya konulması olmuştur.[1] 1970'lerden sonra, kentin sınıf savaşımının yaşandığı bir yer olarak algılanmasının yansımalarını görmekteyiz. Buna göre, kent üzerine evrensel çözümlemeler yapmanın yerine, uluslararası kapitalizmin yerele, yani kentlere hangi yönde etkilerde bulunduğunu incelemek daha yerinde olacaktır.[2] 1980'li yıllara gelindiğinde, yaşanan toplumsal-ekonomik değişimlerle birlikte kent çalışmaları, daha da çeşitlenerek, gençlik, toplumsal cinsiyet, çevre sorunları ve gündelik yaşam odaklı yeni toplumsal hareketler, sermayenin küreselleşmesinin kentlere etkisi (dünya kenti), metropolleşme ve postmodernizm üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır.

Kent çalışmalarında yukarıda sözü edilen değişimin ya da farklılığın, elinizdeki derlemeye de yansıtılmasına çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, çağdaş kent sosyolojisi incelemelerine kaynaklık eden yaklaşımların örneklerinin sergilenmesinin uygun olacağı düşünülerek, Wirth'ün kentlileşme kuramına, Harris ve Ullman'ın kentsel ekoloji modellerine ve Sjoberg'in sanayi öncesi kentine yer verilmiştir.

Bu kitaptaki yazıların seçilmesinde göz önünde bulundurulan noktalardan biri de, her ne kadar başlı başına böyle bir amaç güdülmese de, derlemeye alınacak makalelerin tarih boyunca kentlerin gelişim çizgisini anahatlarıyla sergileyebilecek nitelikte olmalarıydı. Hatt ve Reiss'in kentlerin tarihini özet bir

---

[1] Örneğin, William Foote Whyte, Street Corner Society, University of Chicago Press, Chicago, 1943; Herbert J. Gans, "Urbanism and Suburbanism As Ways of Life: A Reevaluation of Definitions", Arnold M. Rose (Der.), Human Behavior and Social Processes: An Interactions Approach, Houghton Mifflin, Boston, 1962, s. 625-648.

[2] William G. Flanagan, Contemporary Urban Sociology, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, s. 8-12.

biçimde sergileyen "Kentsel Yerleşimlerin Tarihi", Sjoberg'in gelişimlerinde sanayinin baskın olmadığı kentleri inceleyen "Sanayi Öncesi Kenti", Harris ve Ullman'ın Batının sanayi kentlerinin niteliğini ortaya koyan "Kentin Doğası" ve Reiner ve Wilson'ın sosyalist kent modelinin ilkelerini ele alan "Sovyet Kentinde Planlama ve Karar Alma Süreci: Rant, Toprak ve Kent Biçimi" adlı yazılarının anılan açıdan yararlı olacağını düşünüyoruz.

Kent konusunda günümüz tartışmalarına kaynaklık eden, yapılan çalışmalarda kendilerine sık sık göndermede bulunulan, bugün artık klasik sayabileceğimiz kimi metinlerin henüz Türkçeye kazandırılmamış olması, böyle bir derlemenin yayıma hazırlanmasındaki etmenlerden bir diğeridir. Bugüne değin Türkçeye çevrilen az sayıdaki yapıtı bir kenara bırakırsak, bu alanda büyük bir boşluğun bulunduğunu görebiliriz. Türkçede, kentlerin tarihi, ekonomisi, sosyolojisi, kültürü gibi alanlarda azımsanmayacak ölçüde kaynak bulunmasına karşılık sanayi öncesi kenti, sosyalist kent, toplumsal cinsiyet ve kent, farklı ekonomik sistemlerin kentlere etkisi gibi konularda aynı değerlendirmeyi yapmak oldukça güç görünüyor. Kuşkusuz bu durumun nedenleri arasında, disiplinler arası bir uğraş alanı niteliğindeki kentin, tarih, sosyoloji gibi dallarda yapılan çalışmalarda zorunlu olarak odaklanılması gereken bir alan niteliğini taşıması da bulunmaktadır. Kitap, kentlerin tarihi, sanayi öncesi kenti, kent sosyolojisi, kent ekonomisi, kent kültürü, kentlileşme, sosyalist kent, kent ütopyaları, kent büyüklüğü, feminist coğrafya, farklı ekonomik sistemlerin kente etkisi ve kent toprağının türlü işlevlere ayrılması gibi konuların ele alındığı 11 makaleden oluşmaktadır. Başlangıcından günümüze, kenti oluşturan türlü öğelerin incelenip tartışıldığı bu yazıların, sözü edilen boşluğun doldurulmasına giden yolda bir adım olmasını umuyoruz. Daha önce de değinildiği gibi, derlemeye alınan makalelerin bir bölümünü, bugüne değin Türkçeye kazandırılmamış temel yapıtlar oluşturmaktadır. Bazı yazılar ise Türkçede yeterince üzerinde durulmamış konuları içermesi nedeniyle yeğlenmiştir. Ötekilerin seçiminde ise kent çalışmalarında önemli etkilerde bulunmuş düşünürleri ele almaları rol oynamıştır. Bu nedenle, izleyen paragraflarda içeriğin dökümü yapılırken kimilerinde yazara, kimilerinde yazarı etkileyen akımlara, diğerlerinde de doğrudan makalenin içeriğine ağırlık verilmiştir.

Kitabın ilk bölümlerinde yer verilen makaleler büyük ölçüde Chicago Okulu'nun etkisi altında kaleme alınmıştır. Chicago Okulu'nun temelleri, dönemin genç gazeteci- sosyoloğu Robert Park'ın, I. Dünya Savaşı'nın ardından Ernest W. Burgess ve Louis Wirth ile birlikte başlattığı çalışmalarla atılmıştır. Modern anlamda ilk kentbilim okuluna ev sahipliği yapan Chicago Üniversitesi'nde yürütülen çalışmaların, 20. yüzyılın başlarından yakın dönemlere değin kent çalışmaları üzerinde önemli etkileri olmuştur. Ekolojik yaklaşım olarak da anılan bu bakış açısına göre, canlıların birbirleriyle olan ilişkilerinin yaşam çevrelerini düzenlemesine benzer biçimde, kentte yaşayanların yaşamlarını sürdürebilmek için ilişkiye girmeleri, işbirliğinde bulunmaları ya da tersine çatışma içinde olmaları, kent biçimini büyük ölçüde belirler. Böylece, kent, bir bakıma doğal bir biçimde, işyeri, eğlenme-dinlenme, sanayi, oturma işlevlerini görebilecek bölgelere ayrılır. Chicago Okulu'nun kentsel çalışmaları etkilediği bir başka konu da kentsel yaşam olmuştur. Louis Wirth'ün "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme" adlı makalesinde de görülebileceği gibi, günümüzde kent yaşamı üzerine sürdürülen tartışmalarda öne sürülen düşüncelerin büyük bir bölümünün kaynağını Chicago Okulu'nda bulabilmek olanaklıdır. Kentlerdeki nüfusun büyüklüğü, yoğunluğu, heterojenliği, ikincil derecedeki anlık ilişkilerin baskınlığı, yardımlaşma duygusundan ve kendini ifade edebilme yeteneğinden yoksun olma gibi kent yaşamına özgü nitelikler ilk kez bu Okul'un üyelerince sistemli bir biçimde incelenmiştir.[3]

Chicago Üniversitesi'nde sosyolojik çalışmaların, Park'ın 1916 yılında American Journal of Sociology'de yayımlanan ünlü makalesi, "The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment" (Kent: Kentsel Çevrede İnsan Davranışının Araştırılmasına Yönelik Öneriler) ile başladığı söylenebilir. Bu okulun ortaya koyduğu çalışmaların bakış açısı ve kullandığı yöntemi şöyle özetlemek olanaklıdır: Yapılan araştırmalarda kentlerin 'kırsal topluluklardan farklı, kendine özgü bir örgütlenme ve yaşam biçimine sahip olduğu' ön kabulünden yola çıkılıyordu. Kentin, kırsal topluluklarda olduğu gibi, ekonomisi ve işleyişi içinde özel işlevleri bulunan doğal bölgelerden oluştuğu düşünülüyordu. Bu bölgelerin yine kendine özgü kişiliği, kurumları ve grupları bulunmaktaydı. Chicago Okulu'nda kent üzerine yapılan araştırmalar özellikle iki konuya odaklanmıştır: Kentlerin mekânsal düzenlenme biçiminin toplumsal ilişkilere etkisi ve kentlilerin yaşam biçiminin, geleneklerinin oluşturduğu kültürel yaşam. Ekolojik yaklaşımın temellerinin de atılmış olduğu bu ilk çalışmalarda, yalnızca doğal çevrenin değil, yerel topluluğun mekânda yerleşme biçiminin, insan eliyle yaratılmış çevrenin de incelenmesi gerektiği

[3] Anthony Giddens, Sosyoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım, 4. Baskı, Çev. Ruhi Esengün, İsmail Öğretir, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 94-96.

savunuluyordu. Bu amaç doğrultusunda sürdürülen araştırmalar, nüfusun dağılımını, yerleşim yerlerini, iş ve ticaret bölgelerini, kurumları vb. her türlü insan ürününü kapsayabilecek nitelikte haritaların hazırlanmasına dayanıyordu. Böylece, örneğin 'çocuk suçlarına en çok hangi özelliğe sahip kent bölgelerinde rastlandığı' gibi bir sosyolojik çıkarıma varılabiliyordu.[4]

Paul K. Hatt ve Albert J. Reiss Jr.'ın birlikte yazdıkları, 1957 tarihli "Kentsel Yerleşimlerin Tarihi" adlı makale, yaklaşık olarak MÖ 6000 yılında ilk kentlerin ortaya çıkışından, 20. yüzyılın sonuna, günümüze değin kentlerin gelişim çizgisini, ana doğrultuları ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. "Kentsel Yerleşimlerin Tarihi", 1957 yılında yayımlanan Cities and Society (Kentler ve Toplum) adlı kitabın ilgili bölümünün giriş yazısı olmasından dolayı, elinizdeki kitabın içinde yer almayan kimi makalelere de göndermede bulunmaktadır. Olası bir yanlış anlamanın önüne geçmek için, "bu bölümdeki makaleler", "bu kitabın önceki bölümü" gibi deyişlerin, yazının alındığı Cities and Society adlı kitaptaki diğer yazılara göndermede bulunduğunu belirtmekte yarar görüyoruz. Bu durum yazının özgün biçimiyle Türkçeye çevrilmesinden kaynaklanmaktadır.

Texas Üniversitesi Sosyoloji bölümü profesörü Gideon Sjoberg'in "Sanayi Öncesi Kenti" ise, gelişimlerini Sanayi Devrimi'nin etkisi altında tamamlamamış, daha çok ortaçağ Avrupası'nın kentlerini andıran, genellikle Asya'da ya da Avrupa'da gözlenebilen kent türünü ele almaktadır. Bu yazının, kitapta yer alan diğer makalelerden ayrılan en önemli özelliği de burada yatmaktadır. Genel olarak kent yazınında da gözlemlenebileceği gibi, bu derlemede yer alan yazıların ortak yönü sanayileşmenin yarattığı kent türünü farklı yönleriyle sergilemektir. Bir başka anlatımla, Sjoberg'in yazısının konusunu, gelişimlerini sanayiye değil de başka etmenlere borçlu olan kentler, yazarın deyişiyle "sanayi öncesi" nitelikler gösteren yerleşim yerleri oluşturmaktadır. Makalede bu tür kentlerin demografik özelliklerine, iç düzenlemelerine, ekonomik yapılarına -özellikle de lonca tipi örgütlenmelere- ve toplumsal niteliklerine ayrıntılı bir biçimde değinilmiştir.

Chauncy D. Harris[5] ile Edward L. Ullman'ın "Kentin Doğası" adlı makaleleri ise kentin iki önemli yönünü, ekonomisini ve iç yapısını konu edinmiştir. Bu bağlamda, kent ekonomisi, ekonomik yapısına göre kent türleri, kent ekonomisinin kent düzenlemesine etkisi, kentlileşme olgusu ve benimsenme süreci, kent kültürü, kentsel nüfusun toplumsal-ekonomik nitelikleri gibi konulara değinilmektedir.

Bugün kent yazını klasikleri arasında yerini almış bulunan "Urbanism as a Way of Life" (Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme) ilk kez 1938 yılında, The American Journal of Sociologyde yayımlanmıştır. Louis Wirth, bu yapıtında, kır ve kentin insan yaşamı üzerindeki etkilerine, kentin sosyolojik açıdan tanımlanmasına, kentte yaşamak ve kentlileşme arasındaki ayrıma, kentli yaşam biçimine, kent büyüklüğünün ve yoğunluğunun birey davranışlarına etkisine, kentlileşme kuramı- sosyoloji ilişkisine, toplumsal örgütlenme biçimi olarak kentlileşmeye ve kentsel kimliğe değinmektedir. 1926'dan sonra Chicago Üniversitesi'nde dersler veren, 1947'de Amerikan Sosyoloji Derneği'nin, 1949-1952 yılları arasında da Uluslararası Sosyoloji Derneği'nin başkanlığını yapan Louis Wirth'ün (1897-1952) sosyolojinin bir bilim dalı olarak kabul edilmesinde önemli katkıları olmuştur. Chicago Okulu'nun diğer temsilcileri Park ve Burgess gibi, sosyolojiyi üç ayrı konuya (i. demografi, ekoloji ve teknoloji; ii. toplumsal örgütlenme; iii. toplumsal psikoloji) bölerek inceleyen Wirth, çalışmalarında topluluk yaşamına özel bir önem vermiştir.[6]

Paul K. Hatt ve Albert J., Reiss, Jr.'ın, "Kentsel Yaşam Sosyolojisi: 1946-1956" adlı ikinci yazıları, kentsel ekoloji, demografi, toplumsal örgütlenme, kentlilerin toplumsal psikolojisi, kuram ve yöntem açısından, 1946-1956 yılları arasında kent sosyolojisinin gelişme doğrultusunu vermeyi amaçlamaktadır.

---

[4] Ernest W. Burgess ve Donald J. Bogue (Der.), "Research in Urban Society: A Long View", Urban Sociology, The University of Chicago Press, Chicago, 2. baskı, 1970, s. 1-14.

[5] Chicago Üniversitesi'nde 1955-1960 yılları arasında toplumsal bilimler dekanlığını, 1966-1984 döneminde ise Uluslararası Çalışmalar Merkezi'nin başkanlığını yapmıştır.

[6] 1938'de yayımlanan ve kent sosyolojisi alanında en çok anılan yapıtlardan biri olan "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme" dışında, başlıca kitap ve makaleleri şöyle sıralanabilir: 1928'de The Ghetto (Getto); 1937'de Our Cities: Their Role in the National Economy (Kentlerimiz: Ulusal Ekonomideki Yerleri) ve Localism, Regionalism and Centralization (Yerelcilik, Bölgecilik ve Merkezileşme) American Journal of Sociology; 1940'ta "Ideological Aspects of Social Disorganization" (Toplumsal Çözülmenin İdeolojik Yönleri) American Sociological Review; 1941'de "The Present Position of Minorities in the United States" (Birleşik Devletler'deki Azınlıkların Günümüzdeki Durumu) Studies in Political Science and Sociology; 1945'te Human Ecology (İnsan Ekolojisi); 1948'de Consensus and Mass Communication (Oydaşma ve Kitle İletişimi); 1956'da Community Life and Social Policy (Topluluk Yaşamı ve Toplumsal Politika) ve 1964'te çeşitli yazılarının toplandığı, Albert J. Reiss'in derleyiciliğini yaptığı Louis Wirth on Cities and Social Life (Louis Wirth'ün Kentler ve Toplumsal Yaşam Üzerine Görüşleri).

Kaynak: Ayten Alkan, Bülent Duru, "20. Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce", **20. Yüzyıl Kenti**, Der. ve Çev. Ayten Alkan, Bülent Duru, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s.7-25.

Makalenin başlığında yalnızca 10 yıllık bir zaman dilimi belirtilmesine karşın, 20. yüzyılın başından ortalarına değin süren dönemde, kent sosyolojisindeki başlıca yaklaşımlar anahatlarıyla, karşılaştırmalı bir biçimde ortaya konulmuştur. Yazının sonunda yer alan kapsamlı kaynakça da, bu dönemde kent üzerine yapılmış çalışmaları bir arada görebilme olanağı veriyor.

Yirminci yüzyılda kent ve kentsel düşünceyle ilgili bir derleme yapıp da Chicago Okulu'nun temsilcilerinin yanı sıra, Le Corbusier ve Ebenezer Howard'ı anmamak olmazdı. F. L. Wright ile birlikte bu iki önemli kent düşünürü ve tasarımcısını Robert Fishman, Urban Utopias in the Twentieth Century: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright and Le Corbusier (1982) adlı kitabında ayrıntılı olarak ele almıştır. Kitabın "Giriş" bölümünü, kentsel düşünce açısından söz konusu üç kişiliğin derli toplu bir karşılaştırmasını sunduğu için bu seçkiye almayı uygun gördük.

20. yüzyıl başına gelindiğinde artık "sanayi kenti"nin, ortaya çıkmış, biçimlenmiş olduğu görülmektedir. Bu kent, eşi görülmemiş bir büyüklükle, köklerinden kopmuş nüfusun akınıyla, denetimsiz bir genişlemeyle, elverişsiz yaşam koşullarıyla ve karmaşayla tanımlanmaktadır. Sorunlar özellikle İngiltere'de ve daha da özelde İngiltere'nin başkenti Londra'da belirgindir. Londra'nın nüfusu, yüzyıl dönümüyle birlikte, 900 binden 4,5 milyona ulaşmış bulunmaktadır. Göçle gelen bu nüfus patlaması, "bırakınız yapsınlar" anlayışının ve yoğun bir spekülasyonculuğun egemen olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Sanayi kentiyle birlikte kırsal özellikleri, doğal güzellikleri koruyan kent de ortadan kalkmıştır. 20. yüzyıla yaklaşırken, aslında, yalnızca Sir Ebenezer Howard gibi Fabian Sosyalistleri değil, tutucu kesim de var olan durumuyla sanayi kentinin "yaşanabilir bir kent" olmadığının ayırdına varmıştı. Howard'ın kaygısı ise, sağlıklı bir kentin nasıl olması gerektiğiyle ilgili olmaktan öte, toplumsal içeriklidir. Kent ve bölge planlaması disiplininin kurucularından olan ve modern kent planlaması akımını büyük ölçüde etkileyip amaçlarını değiştiren Howard, ilk kitabını 1898'de Yarın: Gerçek Reformun Barışçı Yolu adı altında yayımlamıştır. 1901'de bu kez gözden geçirilerek Yarının Bahçekentleri adıyla yayımlanan bu yapıtıyla modern anlamdaki kentbilimin esaslarını getirdiği, yaygın olarak paylaşılan bir görüştür. Yükseklik, yoğunluk, kullanım bölgelemesi, en uygun kent büyüklüğü, yeşil-kuşak, kentleşmenin itici ve çekici etmenleri, yenikent, uydukent, çekim merkezi gibi birçok yeni terim, Howard'ın etkisiyle kentbilim yazınına girmiştir. 1937'de kurulan bir Krallık Komisyonu yazanağında ve 1946'da çıkarılan Yeni Kentler Yasası'nda, bahçekent akımının izleri apaçıktır. Dolayısıyla, 1945'te ikinci baskısını yapan yapıtın, İngiliz kentbilim politikasına büyük etkilerde bulunarak, uygulama alanındaki amacına da büyük ölçüde ulaşmış olduğu söylenebilir.[7]

Kent ile kır arasındaki ayrımın üstesinden gelmek, ütopik sosyalistlerin "ideal komün"lerinde olduğu gibi, Howard'ın bahçekent önerisinin de temel bir eksenidir. Ne var ki, ütopik sosyalistlerin tasarımlarının biçimlenişi ile bahçekent düşüncesinin oluşumunu birbirinden ayıran yeni ve önemli bir öğe vardır: 20. yüzyıl teknolojisi. Howard'ın olduğu kadar, F. L. Wright ve Le Corbusier'nin de önermeleri, 20. yüzyıl teknolojisinin kentsel düzenlemeye getirmesi beklenen olanakların gücüne dayanmaktadır.

Modern anlamda kentbilimin yaratıcısı Howard olarak görülüyorsa, modern mimarlığın yaratıcısının da Le Corbusier olduğu söylenebilir[8]. Kübizm ve Dadaizm akımlarından etkilenmiş olan Corbusier'ye göre,

> ... geometri, çevremize bakmak ve kendimizi ifade etmek için kendimize sağladığımız araçtır. ... Makine geometriden çıkarak gelişir. Böylelikle modern çağın tümü her şeyden önce geometriden oluşur ... Tümüyle yeni yapım yolları, yeni bir yaşam biçimine uyarlanmış tümüyle yeni bir zemin kat planı, yeni bir zihin yapısından ortaya çıkan bir estetik gerektiren konut, mimarlık sorununu yeni baştan dile getiriyor. Öyle bir an gelir ki ortak bir tutku bir dönemi harekete geçirir. ... Bugün bu tutku, bir kesinlik ve doğruluk tutkusudur.[9]

Açıktır ki, bir ideolog olmayan Corbusier'nin yandaşı olduğu bir akım varsa, modernleşme ve rasyonalizmdir. Buna koşut olarak, bel bağladığı temel olgu, teknolojik ilerlemedir. Nitekim, görüşlerini yansıttığı ve imza attığı La Sarraz Bildirisi'nde,[10] "bugünün sürekli gelişen teknik olanakları kent

---

[7] Lewis Mumford, "Bahçe-Şehirler ve Modern Şehir Planlaması", Çev. Ruşen Keleş, SBF Dergisi, 1962, c. XVI, S. 4, s. 175-187.

[8] Stephen Gardiner, Le Corbusier, Çev. Üstün Alsaç, AFA, İstanbul, 1985, s. 122.

[9] Le Corbusier, "Kent Planlamasını Yönlendirici İlkeler", 20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar (der. Ulrich Conrads), Çev. Sevinç Yavuz, Şevki Vanlı, Mimarlık Vakfı Yayınları, 20. Yüzyıl Uluslararası Mimarisi, 3, 1991, s. 75-76.

[10] CIAM: La Sarraz Bildirisi, age, s. 92-95. Yine sanayi kentini sorgulamakla birlikte, seçkinci ve modernist bir yaklaşımın, rasyonalizmin, teknoloji ve teknokrasi hayranlığının egemen olduğu bir

planlamasının anahtarıdır. Bunlar var olan yasaların tümüyle değişmesini gerektirdiği gibi, yolunu da gösterir; bu değişim teknik ilerlemeyle atbaşı gitmelidir" denmektedir. Kent planlaması gibi mimarlığın da "ivedilikle zanaatçılar sınıfıyla bağlantılı modası geçmiş kavramları terk ederek, bundan böyle endüstriyel teknolojideki güncel gerçeklere dayanması" gerekmektedir.

Howard ile Corbusier'nin ortaklaştığı bir tema, kent ile teknoloji arasındaki etkileşim ise, bir diğeri de kent ile toplumsal adalet arasındaki ilişkidir. Howard, nüfusun ve servetin büyük kentlerde yoğunlaşmasının yoksulluğu, toplumsal hizmetlerden yoksunluğu ve "hak edilmemiş kazançları" doğurduğunu vurgulamaktadır. "Dengeli yerleşme yapısı"yla ilgili önerileri, aslında, "dengeli, huzurlu ve sağlıklı bir toplum"a ulaşmak için araçtır. Benzer bir biçimde, Corbusier'nin öncülüğünü yaptığı Atina Anlaşması'nda da mekânda eşitsizlik ile yaşam koşullarındaki eşitsizlik arasındaki ilişki ve bunun toplumsal huzur ve barışı tehdit eden yönü üzerinde durulmaktadır. Kent ve toplumsal adalet konusu, daha sonra, 20. yüzyılın üçüncü çeyreğine de damgasını vuracak, sesini bu kez David Harvey aracılığıyla duyuracaktır.

Nitekim, 1970'lerin başları, kentsel araştırmalar ve kent kuramları alanında yeni arayışların gündeme geldiği, bu arayışların, genellikle, sermaye birikim süreçleri çevresinde döndüğü bir dönemdir. Manuel Castells ve Henri Lefebvre'in yanı sıra David Harvey de bu dönemin, önemli kent düşünürlerindendir. Harvey, her şeyden önce, toplumsal bilimler gündemine kayda değer katkılarda bulunmuş olan bir coğrafyacıdır. Yapısalcı Okul'dan önemli ölçüde etkilenmiş, "mekânın ekonomi politiği" olarak adlandırılabilecek bir alanda çalışmıştır. Social Justice and the City (Kent ve Toplumsal Adalet) adlı kitabı 1973'te yayımlandığında, pozitivizmin etkisi altındaki coğrafya disiplininin gelişiminde bir devrim olarak kabul edilmiştir. Kitap; mekânsal farklılaşma, mekânda nüfusun ve etkinliklerin dağılımı gibi, coğrafyanın başlıca konularıyla ilgili olan ve Harvey'in "Liberal Formülasyonlar" olarak adlandırdığı metinler ile daha çok mekân ve üretim biçimleri arasındaki ilişkilerle ilgili olup "Sosyalist Formülasyonlar" olarak adlandırılan metinler arasında bölümlenmiştir. Bu bölümlemeyi yaparken, Harvey, aslında, coğrafya disiplininin dar-biçimsel niteliğini, "gerçek"i ve "değer"i köktenci biçimde ayırmasını, veri ve ölçüm sorunları konusundaki "saplantısı"nı reddediyordu.[11] Bu iki bölümü birbirine bağlayan dört anahtar tema vardır: i) Kuramın doğası: Harvey, yöntembilim ile felsefe arasındaki yapay gördüğü ayrımı ortadan kaldırmaya ve söz konusu ayrımın olumsuz sonuçlarını aydınlatmaya çalışır. ii) mekânın doğası: Bildik "mekân nedir" sorusunun yerine, "farklı insan pratikleri nasıl farklı mekân kavramları yaratır" sorusunu koyar. iii) Toplumsal adaletin doğası: Toplumsal adaleti, "sonsuz adalet"in ve ahlakın bir konusu olarak algılama eğiliminden uzaklaşarak, "bir bütünsellik olarak toplum" içinde işleyen toplumsal süreçlerle bağlantılı bir olgu olarak algılama eğilimine yaklaşır. iv) Kentbilimin doğası: Kentbilimi, kendi içinde bir disiplin olarak değil, topluma yönelik bütünsel bir bakış açısı sağlayan bir disiplin olarak değerlendirmeye çalışır.

Castells'in Urban Question[12] (Kent Sorunsalı) adlı yapıtında yapmaya çalıştığı gibi, Harvey, bu çalışmasında, Lefebvre'in 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında yayımladığı bir dizi önemli çalışmanın[13] da etkisinde kalarak, "Marksizm ve Kent" konusunu yeniden "kullanılabilir" duruma getirme arayışındadır. Lefebvre'in söz konusu çalışmaları, Marksizm içerisindeki, bir yüzyıldan çok "uykuda kalmış" olan kentsel tartışmalara yeniden canlılık kazandırmıştır. Lefebvre'den etkilenmesine ve esinlenmesine karşın, Harvey, Lefebvre'in mekânsal ilişkilere atfettiği belirlenimci nitelikleri yadsımaktadır. Harvey için mekân, varlıkbilimsel (ontolojik) bir kategori değildir; hem insanı biçimlendiren hem de insan tarafından biçimlendirilen toplumsal bir boyuta sahiptir.

Gerçekte, gerek Lefebvre ile Castells'in, gerek Harvey'in 1960'ların sonlarıyla 1970'lerin başlarında kent sorunsalına yeni bir yaklaşım geliştirilmesinin öncülüğünü yapmalarında, o dönemin kentsel yerel topluluk temelli hareketleri de etkili olmuştur. Bu toplumsal hareketlerin ekonomik-politik anlamını ve geleneksel Marksist çözümlemede odak noktasını oluşturan sınıf-temelli hareketlerle ilişkisini anlamaya çalışmak, temel bir güdüleyici olmuştur. Kent, bu dönemde, i) üretime, değişime ve tüketime olanak sağlayan yapay çevre, ii) üretim ve yeniden üretimin bir toplumsal örgütlenme biçimi, iii) emeğin ve işlevlerin kapitalist işleyiş içinde bölünmesinin özgül bir yansıması olarak incelenmeye başlamıştır.

1970'lerden 1990'lara gelindiğinde ise yeni liberalizmin ve postmodernizmin kent ölçeğindeki yansımaları Harvey'in temel ilgi alanını oluşturacaktır. The Condition of Postmodernism (Postmodernliğin

---

başka önemli belge, Le Corbusier'nin Önsöz'ünü yazdığı ve büyük ölçüde yönlendirici olduğu 1941 Atina Anlaşması'dır (Çev. Ayda Yörükan, İmar ve İskan Bakanlığı, SAD-52, Ankara, 1969).

[11] Ira Katznelson'ın Social Justice and the City kitabının 1988 baskısına yazdığı Önsöz.

[12] Manuel Castells, La Question Urbaine, Maspéro, Paris, 1972.

[13] Henri Lefebvre, La Révolution Urbaine (Kentsel Devrim), Gallimard, Paris, 1970 en önemlisidir.

Durumu) (1990)[14] adlı kitabında, "birbiriyle çatışan kavrayışların bir mayın tarlası" olarak nitelediği postmodernizmi "bir tarihsel durum" olarak ele alıp "postmodernist kültürel biçimlerin yükselişi, sermaye birikiminde daha esnek tarzların ortaya çıkışı ve kapitalizmin örgütlenişinde 'zaman-mekân sıkışması'nın yeni bir atılımı arasında bir tür zorunlu ilişki olduğu görüşü"nü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Harvey, bu değişimleri, yeni bir üretim biçemine dayalı yeni bir toplum yapısının ortaya çıkışından çok, "yüzeysel görünümlerde beliren bazı değişiklikler" olarak değerlendirmektedir.[15] Nitekim, elinizdeki derlemeye aldığımız ikinci makalesi, "Toplumsal Adalet, Postmodernizm ve Kent"te, bugün birçoklarının postmodernist olarak gördükleri tartışma biçimlerinin tohumlarının daha 1940'larda atıldığını belirtmektedir. Makale, yazarın kendi deyişiyle, adı geçen iki önemli kitabının bir "kolajı" olması bakımından önemlidir. mekânsallık-toplumsallık ilişkilerini sermaye birikimi süreçleri çerçevesinde açıklama yaklaşımı, daha belirgin olarak, seçtiğimiz ilk makalesi "Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı"nda görülmektedir. Harvey burada, mekânsal farklılaşma kuramını genel toplum kuramıyla, Marx'ı bir anlamda yeniden yorumlayarak, ilişkilendirmektedir.

Sınıfsal ilişkiler, üretim biçimleri ve sistemleri kent bağlamında söz konusu olduğunda, konuya bir başka çerçevede yaklaşmak da kaçınılmazdır. Nitekim, farklı ekonomik sistemlerin farklı kent biçimleri yaratıp yaratmadığı, bir başka deyişle, bir sosyalist, bir de kapitalist kentten söz edilip edilemeyeceği öteden beri kent kuramlarının ilgisini çeken bir tartışma konusu olmuştur. Thomas A. Reiner ve Robert H. Wilson imzalarını taşıyan 1979 tarihli "Sovyet Kentinde Planlama ve Karar Alma Süreci: Rant, Toprak ve Kent Biçimi" başlığını taşıyan metin de bu tartışma doğrultusunda kaleme alınmıştır. Makalede, sosyalizm dönemindeki Sovyetler Birliği'nde kenti oluşturan ya da etkileyen ana öğeler, ABD kentleri ile karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Yazı boyunca, kentin ortaya çıkışında, gelişiminde ve kentsel mekânın düzenlenmesinde, 'sanayileşmenin mi yoksa farklı ekonomik-politik sistemlerin mi daha etkili olacağı?' sorusunun yanıtı aranmaya çalışılmaktadır. Sovyet kentine özgü niteliksel öğelerin, Amerika gibi sanayileşmiş bir kapitalist ülkenin kentleriyle bir arada incelenmesi, hem okura önceki sorunun yanıtı olabilecek kimi ipuçları sunmakta hem de yazarlara, Sovyet ve Amerikan kentlerinin benzeyen ya da farklılaşan yanlarını sergileyebilme olanağı tanımaktadır. Yazıda ele alınan diğer konuları şöyle sıralamak olanaklıdır: Ekonomi biliminde toprağın yeri; sosyalist sistemde toprak, değer ve rant; kent biçimi; sosyalist sistemin köy-kent karşıtlığına bakışı; sosyalist kent; Sovyet kentlerinde kent planlaması; yeni yerleşim yerlerinin gelişimi; toprağın türlü kentsel etkinlikler arasında bölüştürülmesi.

1970'li ve izleyen yıllarda kent çalışmalarının temelini baskın bir biçimde sınıf çözümlemesi oluşturmaktaysa da yine aynı yıllarda akademik alanda filizlenmeye başlayan feminist yaklaşım, toplumsal düzlemde olduğu kadar mekânsal düzlemde de ataerkil sistemin ve onun etkilerinin çözümlemesini odağına almıştır. İkinci Dalga Kadın Hareketi'nin içinden çıkan feminist yazın, geleneksel felsefenin ve hemen hemen bütün bilimsel disiplinlerin temel yaklaşımlarını, bilgi kuramlarını ve kavramlarını eleştirel bir bakış açısından ele almıştır. Bu feminist-eleştirel değerlendirme, kadınların, yüzyıllardır süren farklı yaşam deneyimlerinden kaynaklanan farklı konumlanışlarının, bu disiplinlerce kapsanılmaması üzerine oturmaktadır. Kenti inceleme konusu yapan kent tarihi, sosyolojisi, ekonomisi, planlaması disiplinleri ile mekânı inceleme konusu yapan coğrafya disiplini de bu değerlendirmenin dışında değildir. Kent planlaması, mimarlık, coğrafya gibi alanların hem eğitiminde hem mesleklerinde kadınların sayısal artışı; bu disiplinlerin kendi içinde de "teknik bakış"ın ya da "mekânın bilimi" anlayışının köklü eleştirilere uğraması;[16] iktidar ile mekânın düzenlenişi arasında ilişki kuran bakış açılarının ortaya çıkması; 1970'lerin ortalarından başlayarak ekofeminizmin gelişmeye başlaması;[17] 1990'lara gelindiğinde postmodernizm tartışmaları çerçevesinde mekânın, mekân-zaman ilişkilerinin ve kimlik sorununun önemli bir yer tutması gibi etmenlerin de mekâna yönelik feminist ilginin gelişmesinde etkili olduğu düşünülebilir. Bu ilgi doğrultusunda, "feminist coğrafya akımı"[18] kayda değer bir gelişme göstermiş, "kadınlar ve planlama hareketi"[19] Batı'da etkili olmaya başlamış

---

[14] David Harvey, Postmodernliğin Durumu, Çev. Sungur Savran, Metis, İstanbul, 1997.

[15] age, s. 7, 9.

[16] Henri Lefebvre, "Reflections on the Politics of Space", Radical Geography: Alternative Viewpoints on Contemporary Social Issues, der. R. Peet, Methuen & Co Ltd., Londra, 1997, s. 339-352.

[17] Ekoloji ile feminist düşüncenin, çevre hareketi ile kadın hareketinin kesişme noktasında duran, doğanın baskı altına alınması ile kadının baskı altına alınması arasında koşutluk kuran ve yerküreyi tehdit etmekte olan modern bilimsel, teknolojik, endüstriyel ve askeri sistemleri yaratmakta başlıca rolü ataerkiye veren akım.

[18] Fiziksel coğrafya bir yana, toplumsal ya da davranışsal coğrafyanın da toplumsal cinsiyetler karşısında yansız görünmekle birlikte, erkekleri incelediğinden yola çıkan; birincil odak noktası olarak, kadınların, "görünür kılınması, haritaya yerleştirilmesi"ni alan ve coğrafi

ve antropolojik ve kültürler arası feminist araştırmaların pek çoğuna, mekân, önemli bir boyut olarak eklenmiştir. Bu gelişmeleri göz önünde bulundurarak, seçkimiz içine Suzanne Mackenzie'nin bir makalesini de aldık.[20]

Derlememize makalesini aldığımız bir başka coğrafyacı, Prof. Edward W. Soja'dır. Halen California Üniversitesi'nin Mimarlık ve Kent Planlaması Bölümü'nde, özellikle bölgesel ve uluslararası gelişme, kentsel ekonomi-politik ve planlama kuramı alanlarında ders veren Soja, doktorasını Syracuse Üniversitesi'nde coğrafya alanında yapmıştır. Akademik kariyerine Afrika üzerine bir uzman olarak başlayan Soja, son yirmi yıldır araştırmalarını, özellikle Los Angeles'taki kentsel yeniden yapılanma üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu araştırmalardan yola çıkarak, genel olarak, kentler ve bölgelerle ilgili eleştirel bir yaklaşım geliştirmektedir. Böylece, Los Angeles'la ilgili araştırmaları, geleneksel ekonomi-politik yaklaşımlarıyla eleştirel kültür çalışmalarındaki daha yakın zamanlı eğilimleri bir araya getirmektedir. Bu kitapta okuyacağınız "Postmetropolis Üzerine Altı Söylem" başlıklı makalesi, bu uğraşın bir ürünüdür. Soja, özellikle, sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet sorunlarıyla toplumsal yaşamın mekânsallığının, farklılık ve kimlikle ilgili yeni kültür politikalarının ne türden bir kesişme alanına sahip olduğu ile ilgilenmektedir.[21]

Geride bıraktığımız yüzyıl boyunca kentle ilgili olarak geliştirilen düşünce ve kuramların ana eksenlerine ışık tutacağı inancıyla seçtiğimiz bu makaleler, kuşkusuz, kentbilim disiplini açısından "tüketici" değildir. Bu nedenle, elinizdeki derlemenin bir kent tarihi ya da kentbilim tarihi anlatısı olmaktan çok, bu tarihlerin başlıca dönemleri ve o dönemlerin kuramsal birleşenlerinin araştırılması ve anlaşılmasında yönlendirici olarak değerlendirilmesi gerekiğini düşünüyoruz. En azından, elinizdeki kaynağı, bu tür bir yararda bulunacağı inancıyla hazırladık...

---

araştırmalarda kadınların gözden kaçırılmalarının nedenlerini de sorgulayan akım.

[19] Temel bir kaynak için Bkz. Clara Greed, Women and Planning, Routledge, Londra ve N.Y., 1994.

[20] Mackenzie, 1982-1985 yılları arasında Queen's Üniversitesi'nde verdiği dersleri, 1984-1998'de, yakalandığı kanser hastalığından erken yaşta ölümüne değin, Carleton Üniversitesi'nin (Ottawa, Kanada) Coğrafya Bölümü'nde sürdürdü. Coğrafya ve toplumsal cinsiyet üzerine kapsamlı bir araştırma izlencesi geliştiren ilk kadın coğrafyacılardan olan Mackenzie, 20 yıldan uzun bir zaman boyunca akademik çalışmalarıyla bir kuşak feminist coğrafyacının esin kaynağı olmuştur. Bununla birlikte çalışmaları akademik dünyayla ve uzmanlık çalışmalarıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda, Kanadalı kadınların yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi doğrultusunda etkin bir eylemci olmuştur. Onun bu kısa fakat verimli yaşamı, feminist bilgi kuramının, kadınların yaşam deneyiminin içinden çıkan bilginin onların özgürleşmesi sürecine hizmet etmesi gereğine işaret eden etik içermesinin canlı bir örneğidir. Bu derlemeye aldığımız "Kentte Kadınlar" makalesinin yanı sıra; Visible Histories: Women and Environments in a Post-War British City (Görünür Tarihler: Savaş Sonrası Bir İngiliz Kentinde Kadınlar ve Çeşitli Çevreler) (Montreal: McGill-Queen's University Press, 1989), derlemesini Kobayashi ile birlikte yaptığı Remarking Human Geography (İnsan Coğrafyasını Yeniden Oluşturmak) (Unwin Hyman, 1989) içinde, "Restructuring the Relations of Work and Life: Women as Environmental Actors, Feminism as Geographic Analysis" ("İş ile Yaşam Arasındaki İlişkileri Yeniden Yapılandırmak: Çevresel Akörler Olarak Kadınlar, Coğrafya Çözümlemesi Olarak Feminizm") derlemesini C. Andrew ve B. M. Milroy'un yaptığı Life Spaces: Gender, Household, Employment (Yaşam Mekânları: Toplumsal Cinsiyet, Hanehalkı, İşlendirme) (Vancouver: University of British Columbia Press, 1988) içinde, "Building Women, Building Cities: Gender Sensitive Theory in Environmental Disciplines" ("İnşa Eden Kadınlar, Kentlerin İnşası: Çevre Disiplinlerinde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Kuram"), Mackenzie'nin başlıca çalışmaları arasında sayabiliriz.

[21] Özel olarak Los Angeles'taki, genel olarak yeryüzünün bütün büyük kentlerindeki yeniden yapılanmayla ilgili çalışmalarına ek olarak Soja, toplumsal bilimciler ile felsefecilerin mekân ve coğrafyaya yaklaşımları, özellikle zaman ve tarihi düşünme biçimleri üzerine yazmayı da sürdürmektedir. Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory (Postmodern Coğrafyalar: Eleştirel Toplum Kuramında Mekânın Yeniden Canlanışı) (Verso Press, Londra, 1989); Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real and Imagined Places (Üçüncü Mekân: Los Angeles'la Öteki Gerçek ve Düşsel Yerlere Yolculuklar) (Basil Blackwell, Oxford, 1996) ve The City: Los Angeles and Urban Theory at the End of the Twentieth Century (Kent: Yirminci Yüzyılın Sonunda Los Angeles ve Kent Kuramı) (University of California Press, Berkeley, 1996), Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions (Postmetropolis: Kentler ve Bölgeler Üzerine Eleştirel Çalışmalar) (Basil Blackwell, Oxford, 2000) başlıca kitaplarıdır. Bu son kitabında Soja, kentlerin kökenlerinden başlayıp "postmetropolis" olarak adlandırdığı oluşuma gelene değin, kentlerin coğrafi tarihine geniş kapsamlı bir bakış geliştirecek biçimde, çeşitli araştırmalarını bir araya getirmektedir.

Kaynak: Ayten Alkan, Bülent Duru, "20. Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce", **20. Yüzyıl Kenti**, Der. ve Çev. Ayten Alkan, Bülent Duru, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s.7-25.

Kaynak: Ayten Alkan, Bülent Duru, “20. Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce”, **20. Yüzyıl Kenti**, Der. ve Çev. Ayten Alkan, Bülent Duru, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s.7-25.